

SAFİYE EROL'UN YAZILARINDA KADININ AİLE VE TOPLUM İÇİNDEKİ ROLÜ*

The Role of Woman within Family and Society in the Writings of Safiye Erol

Zeynep TEK**

Gazi Türkiyat, Güz 2017/21: 163-179

Öz: Mütefekkir, muharrir, filolog Safiye Erol (1902-1964) Türk edebiyatının özellikle roman türünde eserleriyle dikkat çeken kadın yazarlarından. Dört romanı, bir hikâye kitabı, iki roman çevirisi, dinî-felsefi etütleri, deneme ve makaleleri olan sanatkâr, anlatılarında ve yazılarında kadın duyarlılığı, başka bir ifadeyle kadın meselelerine karşı gösterdiği hassasiyet ile dikkat çekmektedir. Söz konusu hassasiyet edebî metinler ve düşünsel yazılarla sınırlı kalmamış, yazar kadın meselelerinin merkeze alındığı çeşitli çalışmalarda bilfiil görev almıştır.

Bu makalenin ana odağını Erol'un kaleme almış olduğu fikir yazıları oluşturmaktadır. Erol, yazılarında modernleşme sürecinde kadının geçirdiği iç ve dış formasyonlar üzerinde durmaktadır. Annelik, zevcelik, ev kadınlığı rollerinin yanında kadının meslek hayatı, onun yazılarında durulan meselelerin başında gelmektedir. Kadın giyimini etik ölçütler üzerinden yorumlayan Erol'un bu bakış açısında 'edep' kavramı öne çıkmakta, kadın sorunlarının çözümünde İslami yaşayışın önemi belirtilmekte, aile kavramına gösterilen ihtimamın da kadın meselesinden ayrı değerlendirilemeyeceği görülmektedir. Böylelikle yazarın fikir dünyasında kadının yer alışı biçimi sosyal ve kültürel boyutlarıyla aydınlatılmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Safiye Erol, kadın, aile, modernizm, İslam

Abstract: Philosopher, journalist, philologist Safiye Erol (1902-1964) is a woman writer who draws attention with his works especially in the novel type of Turkish literature. The author who has four novels, a storybook, two novel translations, religious-philosophical studies, lots of essays and articles, draws attention in her narratives and writings about women's sensitivity, in other words, the sensitivity of women's affairs. The author whose sensibility is not limited to these literary texts and intellectual writings, taken part in various studies that women's affairs are centralized.

The main focus of this article is the idea writings of Erol. Erol focuses on internal and external formations experienced by women during the modernization process in her works. Besides maternal, wifehood, housewife roles, the career life of the woman is at the head of the issues raised in the writings of Erol. At this perspective of a writer who interprets the clothing of women through ethical criteria, it is seen that notion of 'edeb' is at the forefront and emphasized the importance of living according to İslam in solving problems of a woman and also making a point of the family can not be considered apart from the woman issue. So the place of women in Erol's world of ideas will be tried to lighten in terms of social and cultural dimensions.

Keywords: Safiye Erol, woman, family, modernism, Islam

* Bu çalışma, 19-20 Nisan 2017 tarihlerinde İran / Tahran'da düzenlenen 2. International Congress on Women's Role in Society & Family's Health'de sözlü olarak sunulan bildirinin genişletilmiş hâlidir.

** Arş. Gör., Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, İns. ve Top. Bil. Fak., TDE Böl., Ankara/TÜRKİYE. ztek@ybu.edu.tr
Gönderim Tarihi: 22.08.2017. Kabul Tarihi: 05.12.2017.

Asrımızın doktrini şöyle dillendirilse gerek:
"Sömürücü olma üretici ol.
Gerilerde kalma, standarta eriş."

Âile, beşeriyete çok pahalıya mâlolan
öyle bir şaheserdir ki uzay açan atom çağında
bile onun kılma dokunulamıyor.
Makaleler / S. Erol

GİRİŞ

1902-1964 yılları arasında yaşayan ve ömrünün büyük bir kısmını İstanbul'da geçiren Safiye Erol; Türk edebiyatının özellikle roman türünde öne çıkan yazarlarından. Liseden itibaren üniversite ve doktora süreci dâhil öğreniminin önemli bir bölümünü Almanya'da tamamlayan Erol, doktora tezini 1926'da savunduktan sonra, sekiz buçuk yıllık bir ayrılığın sonunda İstanbul'a dönmüştür. Almanya'da iken iki hikâye yayımlayan Erol İstanbul'da *Millî Mecmua*'da Safiye Sâmî, Dilârâ imzalarıyla küçük hikâyeler, tercüme ve yazılar intişar etmiştir (Kandemir 1949: 4). İlk romanı, bir röportajda kendisinin belirttiği gibi üstünde üç dört yıl çalışmış olduğu *Kadıköyü'nün Romanı*'dır ve 1935'de *Vakit* gazetesinde tefrika edildikten sonra (Kandemir 1949: 4); 1938'de kitap olarak basılmıştır. Dolayısıyla 1935 tarihi, Erol'un yazın tarihi açısından önemli bir aşamaya karşılık gelmektedir. Halil Açıköz edebiyat tarihçiliği açısından onun yazı hayatını üç merhaleye ayırmaktadır: "1. İlk romanına kadar... Kalem açma devri, 1935'e kadar sürer. 2. Romancılık devri... 1955'e kadar sürer. 3. Fikir yazarlığı devri. 1955'ten vefatına kadar sürer" (2001: 87). Romancılık devrinin diğer anlatıları; *Ülker Fırtınası*, *Çiğerdelen ve Dineyri Papazı*'dır. Ayrıca yazarın *Leylak Mevsimi*¹ adlı bir hikâye kitabı ve iki roman çevirisi bulunmaktadır. *Çölde Biten Rahmet Ağacı* ve Ken'an Rifaî üzerine yazmış olduğu üç bölümlük etüt, dinî-felsefi içerikli çalışmaları olarak kabul edilmektedir.

1927 yılından itibaren yazıları ile Türk düşünce hayatında yer almaya başlayan Erol'un özellikle 1950'li yılların ikinci yarısından vefatına kadarki süreçte kaleme olmuş olduğu fikir yazıları, söz konusu çalışmanın ana odağını oluşturmaktadır. Bu kapsamda *Makaleler* adıyla bir araya getirilen *Millî Mecmua*, *Her Ay*, *Yeni İstanbul*, *Havâdis*, *Türk Yurdu*, *Son Havâdis* adlı dergi ve gazetelerdeki yayınlar ve dinî-felsefi etütler, kadın meselesi üzerinden incelemeye tabi tutulacaktır. Bu anlamda sanatkar Erol'un aynı zamanda edebî muharrir yönüne dikkat çekilecektir. Erol "Karışık Problem" adlı yazısında "*Muharrirlik mesleği içinde edebî muharrir zümresinden*

¹ Söz konusu kitap; Erol'un yazı hayatının ilk yılları olan 1927-28'de *Millî Mecmua*'da Dilârâ müstearıyla yayımlanan hikâyelerin ve 1940 yılında neşredilen bir hikâyenin bir araya getirilmesiyle oluşmuştur. Bk. Erol 2011: 20-21.

sayılacağı umarım. Bizler çok okuruz, çok düşünürüz. Gerek ulusal toplumun durumu gerek insanlığın gidiş yönü üzerinde zihnimiz -imkânlarımız kadar- işler. Bu demek değildir ki rastgele konu hakkında kalem yürütmeğe yetkili ve istekli olalım." (2010b: 400) diyerek edebiyatçı ve gazeteci yönünün nasıl hemhal olduğundan ve toplumsal meseleler karşısındaki duyarlılığından bahsetmektedir.

Erol, yazın ve fikir hayatında kadına dair birçok meseleyi gündemine almıştır. Anlatılarının merkezî kişisini genellikle kadın olarak belirleyen Erol, kadın odaklı bir bakış açısı ile bireysel ve sosyal mevzuları işlemiştir.² Fikir yazıları da bu bağlamdan farklı değildir. Bu yazılar üzerinde müstakil bir makale yayımlayan Sema Uğurcan bunları tematik bakımdan; insan portreleri, şehir yazıları ve tabiat yazıları olarak tasnif etmiştir. İnsan portrelerini dinî büyükler; sanatkârlar ve filozoflar; devlet adamları; yazar ve yakın çevresi olarak sınıflandıran Uğurcan, tabiatı da iklim ve mevsimler; çiçekler ve hayvanlar olmak üzere üçe ayırmıştır (2002: 73-81). Erol'un yazılarında politik mevzular üzerinde daha az konuşmayı tercih ettiği; ancak sosyal ve entelektüel meselelere karşı hassas olduğu görülmektedir. Ele aldığı konuların başında millî ve manevi kültür, maarif, tarih, sanat, edebiyat, kadın problemleri başta olmak üzere çeşitli güncel meseleler ve bireysel mevzular gelmektedir.

1. KADIN PROBLEMLERİNİN YAZIMINDAN "NÂFİ" ÇABALARA: KADIN

Erol, fikir yazılarında modernleşme sürecinde kadının geçirdiği iç ve dış formasyonlar üzerinde durmakta ve "*kadının cins olarak problemleri*"ni (2010b: 139) ele almaktadır. Annelik, zevcelik, ev kadınlığı rollerinin yanında "*kendisine kâfi derecede maddî ve mânevî kuvvet bulduğu için hayat cengine gir*"en (Erol 2010b: 25) kadının meslek hayatı, Erol'un yazılarında durulan meselelerin başında gelmektedir. Açık göz, Erol'un ilk telif yazısından itibaren yazdığı bütün yazılarda kadın duyarlılığının hâkim olduğunu belirtmekte ve "*(...) her cümlesinde ve yaklaşımında, kaleminin dokunduğu her meselede, o hem düşünen hem duyan mütefekkir bir şark kadını yüreği taşımaktadır.*" (2003: 18) demektedir.

Erol'un ilk yazılarından birinin adı Arthur Schopenhauer'ın (1788-1860) da eserinin adı olan "Kadınlara Dâir"dir. *Millî Mecmua* dergisinde 1 Şubat 1927 tarihinde yayımlanan bu yazısında Erol, Schopenhauer'ın kadın konusundaki görüşlerini muhtasar arz ederken kendi fikirlerine de yer vermiştir. Schopenhauer kadını "*çocuk huylu, kısa mantıklı bir mahlûk*"; "*erkek ile çocuk arasında vasatî bir kademe*"; güzelliğini kullanarak erkeği elde etmeye çalışmaktan başka derdi olmayan bir dişi; müsrif; ileriye düşünemeyen ve göremeyen bir "*miyop*"; "*adâlet ve istikâmet yolunda erkekten kat kat*

² *Kadıköyü'nün Romanı*'nda (2010a) merkezi kişi Bedriye, *Ülker Fırtınası*'nda (2014a) Nûran, *Dineyri Papazı*'nda (2014c) Gülbün'dür. *Çiğerdelen*'in (2014b) güncel zamanında Canzi, tarihî zamanında ise Cangüzel ve Zühre birçok farklı hususiyetleriyle dikkat çekmekte; beşer, insan, sevgili, anne, yol gösteren bir rehber, arayış içinde olan kişi olmak bakımından çeşitli yönleriyle sunulmaktadır.

geri"; fârik-i alâmeti sahtekârlık olan; kendi hemcinslerinden üstün olabilmek için eşlerinin "rütbe ve kudretleri ile kuşan"an; şiir, musiki gibi güzel sanatlardan hiçbiri için derin bir kabiliyete sahip olmayan, "ev kadını mevkiine" döndürülmesi gereken beşeriyetin "numara 2"si olarak görmektedir (Erol 2010b: 22-25). Erol, bu ifadelere yer verdikten sonra filozofun "daha ileri giderek" taaddüd-i zevcâtı tasvip etmesi, kadınların daima zevç, peder, birader veya oğul, herhalde bir erkeğin vesayeti altında bulunmaya muhtaç olduğunu bu yüzden kendilerine vesayet hakkı verilemeyeceği mütalaası üzerinde durmakta ve Schopenhauer'ın görüşlerine katılmadığını belirtmektedir:

(...) zaman filozofumuzu yalancı çıkardı. Kadın-erkek münâsebetindeki gerginliğin, erkeğin hâkimiyetini ilan ederek halletmek isteyedsün, bugün kadınların hukûkî, nüfûzî kudreti durmayıp artıyor. Lâkin filozofun dediği gibi avladıkları erkeğin kudret ve nüfûzuna hazır lop konmakla değil. Filvâki ekseriyet hâlâ horozun etrafında fındırdeşen bir tavuk hayâtı yaşıyorsa da yine hatırı sayılır bir kısmı, bir yandan erkeğin nasıl kaşıkla yedirir, sapı ile çıkarır takımından olduğunu bildiği, diğer taraftan kendisine kâfi derecede maddî ve mânevî kuvvet bulduğu için hayat cengine girmişti. Birçok erkekler meslek hayâtında kadını ciddî telâkkî etmiyorlar. Bunların hâli gâliba tavşan ile kaplumbağa hikâyesindeki tavşanın vaziyetine benzeyecek (2010b: 25).

Kadınların hatırı sayılır bir kısmının kendi ayakları üzerinde durduğunu belirten Erol'a göre; kadınlar, meslek hayatında zamanla erkekleri geride bırakacak kadar ciddi bir ilerleme göstermektedir. Kadının toplum hayatında gittikçe nüfuz kazanması ve etkin görevler üstlenmesi Erol'un önem verdiği meselelerin başında gelmektedir. Öyle ki yazar, kadınlar hakkında olumsuz görüşleriyle ünlenen filozofun yazısını bir taraftan Türk okurlarına tanıtırken diğer yandan kendi görüşlerine yer vererek kadını ötekileştiren fikirlere reddiyesini ortaya koymuştur. Kadınların erkeğin kudret ve nüfuzuna sığınarak kendi kimliğiyle var olamamasını, başkalarına bağımlı ve muhtaç yaşamayı bir kazanım saymasını alaylı bir hicivle eleştirmiştir. Erol 1927 yılında kaleme aldığı "Yine Kadınlara Dâir" adlı yazısında; bütün beynelmilel matbuatı takip ettiğini ve "kadın-erkek mevzuu üzerinde kopan münâkaşaların ilmî mâhiyetten çıkıp, kimseye nâfi olmayan bir gürültü hâline girdiğini" belirtmiştir (2010b: 26). Dolayısıyla kadın erkek münasebetleri üzerine birçok faaliyeti takip ettiği anlaşılan Erol için esas olanın, nafi ve çözüme dönük eylemler olduğu anlaşılmaktadır.

Erol'un kadınla ilgili çalışmaları sadece yazı hayatıyla sınırlı kalmamıştır. O, gündelik hayatında da özel gayretleriyle kadının toplumsal alanda daha fazla rol alması için emek sarf etmiştir. "Her hangi bir kurumda veya kuruluşta resmî vazife almadığını gördüğümüz Safiye Erol bir ara Cumhuriyet Halk Partisi'n[in kadın kollarında] çalışmıştır" (Açıkgöz 2002: 16). Üsküdar İmar ve Kültür Derneği üyesi³ olan yazarın bu faaliyetleri onun toplumsal alandaki etkinliğini göstermesi açısından önemlidir.

³ Emel Esin 1961-1964 senelerinde Üsküdar İmar ve Kültür Cemiyeti'nde kendisinin de bulunduğunu söylemiştir (Açıkgöz 1981). Ayrıca Erol, "Göçebe Kuşlar" adlı yazısında Üsküdar İmar ve Kültür Derneği Yönetim Kurulu üyesi olduğunu belirtmektedir (2010b: 332).

Ayrıca Erol, 19.04.1961 tarihli *Son Havâdis*'teki "Kongre Dolayısıyla" başlıklı yazısında kendisinin belirttiği gibi Türkiye Kadınlar Dayanışma Birliği mensubu olarak Milletler Arası Kadınlar Konseyi (M.A.K.K.)⁴ üyesi olmuştur. Bu Konseyin 1960 yılında İstanbul'da yapılan toplantısına Türkiye'yi temsilen katılmıştır (2010b: 139; Açıköz 2003: 17). Bu hareket, kadının bir ses sahibi olduğunu gösterme / duyurma çabası olarak okunabilir. Çünkü ses; "psikolojik, toplumsal ve kültürel düzeni anlamaya yönelik yeni bir anahtardır -ilişkiler için önemli bir sınav ve psikolojik bir ölçüdür" (Gilligan 2017: 20). Kadının birey olarak varlığını; temsil sahasının doğrulanma işini ve kurduğu tüm bağlarla ilişkisini anlamlandırmaya ve aktarmaya yönelik olarak ses; kadını kendi yapan değerleri ifade etmektedir. Kongrenin nasıl geçtiğine dair bir yazı kaleme alan yazar, bu vesile ile kadının aile ve toplum içindeki rolü / sesi üzerine görüşlerini belirtmiştir. Söz konusu yazıda Erol, tereddütte kalabilecek bir azınlığı tatmin için klasik bir soru olan "Neden milletler arası erkekler birliği diye bir teşekkül yokken kadınların böyle bir teşkilâtı var?" sorusunu cevaplamak istediğini belirtmektedir. Ona göre bunun cevabı "iki kısa kelime" ile açıktır: "Lüzûmu üzerine!" (2010b: 139). Yazının ilerleyen kısmında ise yazar şöyle devam etmektedir:

Erkeğin erkeklik problemi diye bir şey yok ki, onun cins olarak kaderi Âdem babadan bugüne değişmemiş. Bir zamanlar kadının da cins olarak problemi yoktu, sâdece evin ve âilenin malı olduğu devirlerde. Sonra dünya değişti, iktisâdî ve içtimâî şartlar kadını erkekle beraber geçim yükü altına girmeye zorladılar. Evet, kadın nihâyet bâzı memleketlerde kânun önünde erkekle eşitlik ve siyâsî haklar kazandı. Ama bir kânûnun gelenek hâline gelmesi, yâni kuru nazariyeden yürüyerek hayat nesçleri ve lifleri içine işlemesi uzun zaman ister. Yine diyelim ki bu bir gün meselesidir; geri kalmış memleketler de nihâyet dünya gidişâtına katılacak ve hatta kadın hakkı diye bir meşhum bile ortada kalmayacak, insan hakları tümü içinde bütün bu pürçük dâvâlar mutlaka çözümlenmiş olacaktır (2010b: 139-140).

Erol'un "kadının cins olarak problemi" ifadesi, Simone de Beauvoir'ın (1908-1986) *İkinci Cins* adlı eserini ve Schopenhauer'un *Kadınlara Dair* mütalaasında kullandığı bir ifadeyi akla getirmektedir. Schopenhauer'a göre; "Kadınlar her hususta geri kalmış olan "ikinci" cinsi teşkil ederler ki onların zâfiyetini nazar-ı itibâra almak mubahtır" (Erol 2010b: 25)⁵. Erol, filozofun görüşlerine yer verdiği yazısında bu fikirlere katılmadığını belirtmektedir. *İkinci Cins*'in yazım tarihi 1949'dur. Beauvoir söz konusu eserde

⁴ Milletler Arası Kadınlar Konseyi ilk kez 1902'de Washington'da toplanmıştır. Bu tarihten itibaren Birliğin gündeminin ilk maddesini kadınların siyasi hak ve özgürlükleri oluşturmuştur. Berlin, Kopenhag, Amsterdam, Londra, Stockholm, Budapeşte, Cenevre, Roma, Paris kongrenin gerçekleştiği şehirlerdir. Milletlerarası Kadın Kongresi'nin (Uluslararası Kadınlar Birliği) on ikinci kongresi 18-24 Nisan 1935 tarihleri arasında İstanbul'da yapılmıştır. Kongrenin ev sahibeliğini Türk Kadın Birliği üstlenmiştir. Kongrenin Türkiye'de yapılmasının ardında, Türk kadınının siyasi haklarını elde ettiği yatmaktadır. Birçok ileri Batı ülkesinde kadınların siyasi hakları kısıtlıyken Türkiye'de seçme ve seçilme hakkını elde etmesi, dünya kadın hareketi için örnek gösterilecek bir gelişmedir (Toprak 1994: 9-10).

⁵ Bu ifade Banu Kaynak çevirisinde şöyle geçmektedir: "Onlar, *sexus sequiordurlar* (ikinci cins), birinciye göre her bakımdan daha aşağıda yer alırlar; zayıflıklarından sakınılmalıdır (zayıflıklarına karşı ihtiyatla davranmak gerekir), fakat kadınlara aşırı bir saygı ile davranmak tek kelimeyle komiktir" (Schopenhauer 2014: 102).

kadının Eski çağlardan bu yana *ikinci cins* olarak muamele gördüğünü; evlilik, annelik, çalışma hayatı, ev işi vb. birçok kurum ve işleyişin erkek merkezli olarak ayarlanmasında kadının mağduriyetini dile getirmektedir. Beauvoir'a göre erkeğe verilen yetke, erkeğin aileye dayanan toplum içerisindeki yerinden gelmektedir. Üretici erkek olduğu için bütün bireyleri kapsayan bir geleceğin kurulmasına yardım ederek topluma yeni bir gelecek hazırlayan erkektir ve aşkınlığı temsil etmektedir. Kadın ise insan türünün devamıyla, yuvanın bakımıyla yükümlüdür, yani içkinliğe adanmıştır. "Oysa her insanî varlık, aynı anda, hem aşkınlık, hem de içkinliktir; kendini aşabilmesi için sürüp gitmesi, geleceğe doğru atılım yapabilmesi için geçmişi kendine mal etmesi gerekir; başkasıyla alışverişte bulunarak varlığını kendi kendine doğrulamak zorundadır." Beauvoir; evliliğin erkeğe bu alanı açtığını; toplumsal alanda ilerlemeyi tadan erkeğin sıkıldığı zaman bir yuva içerisinde kendini toparlayabildiğini kadınınsa, değişmez genelliğiyle yaşamı sürdürmekten, ayakta tutmaktan başka görevi olmadığını dile getirmektedir. "O, hiç değişmeyen insan türünü sürdürür, kapısını bacasını sınıksız kapadığı yuvanın devamıyla günlerin hep aynı tempoda geçmesini sağlar; ne gelecek, ne de evren üstünde dolaysız yoldan etkili olabilmesine izin vardır; kendini, toplum doğrultusunda, ancak erkek aracılığıyla aşabilir" (2010: 16). Dolayısıyla özellikle ataerkil bir kültürde ikinci, geri planda olan kadın rolünün, Beauvoir ve Erol için de değişen toplumsal ve ekonomik şartlar itibarıyla düzenlenmesi gerekli, hayati ve insani bir mesele olduğu anlaşılmaktadır. Erkeğin tarihsel süreçteki etkin varlığının Erol'da "Âdem babadan", Beauvoir'da "Eski çağlardan" (2010: 17) itibaren başlatılması da feminist duyarlıktaki iki mütefekkirin kadın meselesine bakış tarzında, ortak bir yaklaşım olduğunu göstermektedir.

Erol, zamanla tüm geri kalmış ülkelerde kadınlara dair sorunların çözüleceğine, hatta kadın hakkı diye bir kavramın kalmayacağına, insan hakları adı altında "bu pürçük dâvâlar"ın (2010b: 140) halledileceğine dair inancını dile getirmektedir. Ancak kadınlara dair sorunlar zamanla çözümlenmiş olsa da "Kadınlık bakımından netîce?" (2010b: 140) ne olacaktır sorusunu şöyle cevaplandırmaktadır:

Netîce şu ki kadın, kendi ezeli ve ebedî mesleği, zahmeti, mes'ûliyeti olan zevcelik, annelik ve ev kadınlığı üstüne bir erkeğin vazîfelerini de yüklenektir. Yaratılış itibarıyla birinci ödevinden dışarı çıkamaz; medenî gelişme ve ekonomik durum bakımından ikinci mecbûriyetten kurtulamaz. Şu halde kadın bundan böyle hem kadın hem erkek gibi verimli olmak zorundadır. Böyle bir randımanın altından kalkabilir mi ve nasıl kalkar? Hem içeri hem dışarı dönük fâsılasız çalışma kadının ruh ve beden yapısında çöküntü yapmaz mı; bu çöküntüden doğacak nesillere irsiyet yoluyla nasıl bir tesiri olur? İşte M.A.K.K.'nın ön plana aldığı çalışma sâhalarından biri. (...) Bütün bir ömre bile güç sığdırılan annelik ve dünyânın en ağır külfetlerinden biri olduğu artık ilmen açıklanan ev hizmeti gibi ezeli vecibelerin yanı sıra bir de meslek sâhibi olmak mihnetidir ki kadınlar için cinse mahsus ayrı ne kadar dil ve din ayrılığı da olsa bu müşterek kaderde birbirine bitişerek âdeta başlı başına bir câmia teşkil eden dünya kadınlığını toplu mesâî ve tesânüde sevk etmiştir (2010b: 140).

Günümüzde hala tartışılmakta olan kadın rollerinin ataerkil yapının dikte ettiği şekilde ev hanımlığı, annelik rolleriyle sınırlı kalınmayacağını ifadesi; feminist düşüncenin de temelinde olan kadının erkekler gibi eşit muamele görme hakkını ve toplumsal cinsiyet rollerinin yeniden düzenlenmesi gereğini ortaya koymaktadır. Ayrıca Erol ağır bir iş yükü olan ev işinin, iş bölümü ile yapılması gerektiğini düşünmektedir. M.A.K.K.'deki bazı delegelerin, umumi eğitimde erkeklerle ev hizmeti ve çocuk bakımı öğretilmesi ve erkeklerin küçük yaşta alıştırılarak aile vazifelerinde kadına yardımcı olarak terbiye edilmesi lüzumundan bahsettiklerini ifade etmektedir. Bu görüşlere katıldığını; *"Bâzı babacan tiplerimizi göz önüne getirdim, onları çocuk bezi yıkar, yâhut dolma düer vaziyette görmeye muvaffak olmayarak güldüm. Ama düşündüm ki, "zarûretler en büyük terbiyecidir" ve bende gülme kalmadı."* (2010b: 142) şeklinde ironik ve mizahi bir üslupla dile getirmektedir. *"En temel anlamıyla, faaliyetlerden, insanlardan ve malzemeden anlamlı örüntüler oluşturarak, yakın çevrede düzen sağlayıp sürdürmekle ilişkili"* (Davidoff 2012: 147) olan ev işi; fiziksel, psikolojik, toplumsal, ekonomik boyutları olan (Davidoff 2012: 144) ve tarihsel süreç içerisinde genellikle kadınların sorumlu olarak görüldüğü bir alandır.⁶ Erol da bu işin sadece kadına dayatılmasına ve düzeni sağlamakla vazifeli olarak sadece kadının sorumlu tutulmasına eleştiri getirmekte; bir nevi ev işinin hep / her zaman kadının yapacağına dair rasyonelleştirmeyi reddetmektedir. Dolayısıyla M.A.K.K. ve Erol'un çabasının feminizmin tanımında olduğu gibi *"tek taraflı bir önerme üzerine kurulu kurumların yeniden yapılandırılması için, bilinç düzeyini yükseltme"* (Eliuz 2011: 222) olduğu anlaşılmaktadır.

Erol'un M.A.K.K. hakkındaki görüşleri, onun için kadına ve kadınlığa has özelliklerin neler olduğu, neler olması gerektiğini ortaya koymaktadır. Ona göre;

1888'de Washington'da kurulan ve bugün dünyânın milletler arası teşekküllerinin en eskilerinden biri olan konseyin rûhunu tam mânâsıyla "hanımlık ve kadınlık" vasıflarında gördüm. En küçük bir çığırktan edâya en belirsiz bir parantize bile rastlamadım. Kadınlığa has sükûnet, temkin, alçak gönüllülük, barışçılık, aynı zamanda kendi şahsiyetinden haberli olmak ve hakkını istemek, kısaca tam kendi ağırlığıyla ne fazla ne eksik terâziye oturtmak şiarı, kongremizin maddî ve mânevî iklimini teşkil etti (2010b: 141).

Bu tanımlamalar, Erol'a göre kadın nasıl olmalıdır sorusuna belirginlik kazandırmaktadır. Onun için kadınlığın belli bir çaba, dikkat ve niyetin eseri olduğu *"hanımlık ve kadınlık"* şeklinde tırnak içine aldığı sözcüklerle anlaşılmaktadır. Böylelikle öne çıkan kadın imgesinin zihinsel ve ruhsal anlamda olgun nitelikler taşıması gerektiği fark edilir. "Kendini bil" ikazı gereğince kendi şahsiyetinden haberli olma da kendiliği gerçekleştirmeye dönük, farkındalığa eriştirici bir mahiyet arz etmektedir. Hakkını istemek ise özellikle Batı'da gelişmekte olan feminist hareketlerin

⁶ Ev işini İngiltere'deki tarihsel süreci bağlamında inceleyen Leonore Davidoff'a göre; *"Kamu alanındaki tutumlarda görülen bazı değişimlere rağmen, günümüzde aile üyelerine hizmet etmekten, onları tozun, atıkların kirletmesinden ve düzensizlikten korumaktan, çiğ olanı pişmiş hale getirmekten ve 'küçük vahşileri' uygar erişkinlere dönüştürmekten esas olarak sorumlu tutulan hâlâ kadınlardır"* (2012: 186).

motivasyonunu hatırlatmaktadır. Çünkü buna göre "bağımlılığı içe işlemiş olan" (Beauvoir 2010: 109) kadın "kendi varlığına yaslanarak" (Beauvoir 2010: 109) temel haklarının bilincine varmalı ve bunları talep etmelidir. Kadının toplum içinde daha etkin ve aktif olması; kadın hakları için edilen mücadele örneği yazarın da takdir ettiği durumların bağında gelmektedir.

Ayrıca Erol'un kadınlık, hanımlık ifadeleri Türk toplumunun belirlediği ideal kadın tipini de işaret etmektedir. Erol'un örnek olarak gösterdiği kadın kimliğinin; kadınlığa has sükûnet, temkin, alçak gönüllülük, barışçılık gibi özelliklerden teşkil etmesi üzerinde durulabilir. Alçak gönüllük ve barışçılık ifadeleri; Carol Gilligan'ın genel olarak kadınlarda daha yaygın olarak tespit ettiği bakım etiğinin doğal bir sonucu olarak değerlendirilebilir. Kadın kimliğinin oluşumunda başkalarıyla kurulan ilişkilerin esaslı rol oynadığı göz önüne getirildiğinde (2017: 58) alçak gönüllülük ve barışçılığın ilişki düzlemindeki yeri ve kadını tanımlayan niteliklerden olma nedeni daha iyi anlaşılabilir. "Kadınlığa has sükûnet" ifadesi ise ataerkil yapının ürettiği kadın algısını düşündürmektedir. Çünkü suskunluğun kadına has bir özellik hatta *erdem* olarak görülmesi bu toplum tipinin düşünsel bir yansıması olarak okunabilir. Fatmagül Berktaş; Cumhuriyet'in resmi ideolojisinin kadınların kamusal alana çıkmasını, meslek sahibi olarak çalışma hayatında yer almasını desteklemesine rağmen, dönemin kadın algısında hala gelenekselci kalıp ile modernleşmeci kalıp arasında toplumsal cinsiyet rolleri açısından ciddi bir farklılık olmadığını belirtmektedir. Çünkü "yeni kadın"ın da en belirgin meziyeti, fedâkarlığı ve feragatiydi (2012b: 108). Erol'un kadına "hanımlık", "sükûnet", "alçak gönüllülük", "barışçılık" gibi sıfatları ve başka bir yazıda da "yumuşak başlılığı" (2013: 36) yakıştırması bu bağlamda değerlendirilebilir. Uluslararası sahada önemli çalışmalara imza atan, üstelik kendi hakkı için mücadele veren kadının bunu yapış tarzının belirlenmesi, modernleşen Türk toplumunun zihninde oluşturulan ideal kadın imgesiyle ilgili olabilir.

Erol, verdiği bir röportajda Türk kadını "İyi... Tam değil fakat iyi." olarak bulmaktadır (Kandemir 1949: 5). Günümüz erkekleri konusunda da "Nafile, 'geç'.. der gibi elini salla" dıktan sonra "Böyle buluyorum amma kabahatli bulmuyorum... Erkekler bugün zarûretlerin ilcasıyla iyi bir durumda değillerdir. Müşkül bir durumdadırlar. Kendini henüz bulamamıştır, içtimai ve ferdî benliğini tamamiyle müdrük değildir. Kadın daha iyidir. Lâkin bu bir geçittir. Düzeldir" (Kandemir 1949: 5) demektedir. Bu değerlendirmelerden anlaşılacağı üzere Cumhuriyet dönemi aydınlarından olan Erol, kadının modernleşme sürecindeki yerini, erkekte daha iyi bulmakla beraber gelişmeye müsait görmektedir. Dolayısıyla yazarın hem evrensel hem de içinde bulunduğu toplumsal şartlar itibarıyla kadını bütünlüklü şekilde değerlendirdiği, özellikle Türk kadınının mevcut şartları üzerinde önemle durduğu anlaşılır.

2. İÇ'TEN DIŞ'A DOĞRU BİR FORMASYON: KADIN GİYİMİ VE EDEP

Batılılaşan bir Doğu toplumunda kadının giyimi de önemli bir sorundur. Geleneksel, İslami ve modern giyim arasında neyin olması gerektiği fikri; sosyolojik, dinî, coğrafi, etik, iktisadi vb. birçok etkenden bağımsız değildir. Erol'un Türk kadınının giyimine yönelik bakış açısında daha ziyade pratiğin / kullanışlılığın, sadeliğin ve ağır başlılığın yansıdığı bir kıyafet tarzı kendine yer bulmaktadır. Kadın giyimini etik ölçütler üzerinden yorumlayan Erol'un bu görüşünde *edep* kavramının öne çıktığı anlaşılmaktadır. Yazar, "Karışık Problem" adlı yazısında şöyle demektedir:

Kadınları Nijerya'daki, Pakistan'daki hanımlar gibi giydirmek, Türk kadınına özel edepli bir kılık bulmak düşüncenize gelince; aziz efendim, zaman yürüyor, bizlere değil berâber yürümek, hatta ileride yürümek gerekirdi. Eminönü, Karaköy gibi trafik kaosları gözümün önüne geliyorsa da o ecel geçitlerinden keklik gibi sekerken ipeklî "sari"nin eteklerini nasıl toplayıp nereye sıyracağını şaşırıyorum. Hem kadına iç formasyonu veremedikten sonra dış formayı değiştirdiğiniz neye yarar? Avrupa plâjları gördüm. Asrî Venüsler edebi hiç incitmiyordu. Anadolu köyleri gördüm, yolcu otobüsü geçerken kadınlar arkalarını dönüp hendek kenarına çömeliyorlardı, resmen müstehcendî. (...) Yalnız biz Türkler değil, bütün dünya büyük bir medeniyet inkılabının eşliğindedir. İleri bir kültür bugünün insanlarına Tanrı armağanı aşkı verimli kılamadıkları için şaşacak ve acıyacaktır (2010b: 402).

Yazar, bir erkek okuyucusunun "*mâruz kal[ınan] baştan çıkarmalar*" (2010b: 400) karşısında sunduğu çözümün faydasız olduğunu sunduğu örneklerle dile getirmekte; ilim, kültür, medeniyet gibi sahalarda ilerleme gayretinin kişinin ana gündemi olması gerektiğini savunmaktadır. Bir okuyucusuna hitaben bu sözleri yazan Erol, esasen *edep* kavramına dikkat çekmektedir. Erol'a göre *edep*; "*Teyakkuz, sabır ve hak tevâzünü dediğimiz etik elemanların estetik sâhada şekil bulmasıdır*" (2012: 317). Hocası Ken'an Rifâî'nin kendisine "*Edep tâcını başına giy, istediğin yere git.*" (2012: 317) sözlerine yer veren Erol, *Çölde Biten Rahmet Ağacı*'nda da aynı sözlere gönderme yapmakta; bir nevi Hocasının cümlesini şerh etmektedir. "*Bence İslâmiyet'in en muhteşem cephesi mânevî estetikdir, edeptir, denebilir. Fakat geniş muhitlerde edep anlayışının pek kısır kalmış olduğunu görüyorum. Mahcup ve itaatli tavır takınmayı bir "edep" sayıyorlar. Beni sarmıyor.*" diyen Erol'a göre; "*Edep tâcını başımdan düşürmeden cüretkâr ve serkeş olabilirim, yeter ki temizlik ve güzellik kültüründe köklenmiş bulunayım*" (2013: 99). Bu ifadelerden güzel hasletlerin, ahlaki değerlerin kişiyle bütünleşerek tüm davranışlara yansıyan bir hâl olması gerektiği, utangaç ya da itaatli görünmenin edebî anlam alanına girmediği, esas değerlerin dürüstlük ve sahicilik olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü Erol, bilinç ve farkındalık hâlini önemsemektedir. İrade olmadan ahlaki davranışın olmayacağını (2015: 15) dile getiren Kenan Gürsoy'a göre "*ahlâk kişisi bilinçlidir. O, bir otomat varlık değildir. Dıştakini ve kendisini, dıştaki ve kendisi olarak fark eden bir farkındalık halindedir*" (2015: 11). Dolayısıyla "*neyi niçin yaptığını bilen bir*" (Gürsoy 2015: 11) irade ile hareket eden "*ahlâki özne bir edep ve ölçülülük içinden kendini inşa*" (Dinçer 2016: 186) edecektir.

Çünkü ahlaki davranış "seçilerek, bilerek, özgürce, sorumluluğu üzerine alınarak gerçekleştirilen bir davranış"tır (Gürsoy 2015: 15).⁷ Erol için kişinin bir şahsiyet varlığı olarak yapıp etmelerinin sorumluluğuna varması, nefsinde ahlaki olanı içselleştirerek edep ölçüsünde hareket etmesi ve teyakkuz / uyanık olan bir bilinçle değerler alanına yönelim hâlinde bulunması zaruri / değerli bir süreç ve yolculuktur.

Erol'un yazılarında kadının tesettür meselesinin edep çerçevesinde ele alındığı görülmektedir. "Etik esaslar, devirlere göre "intérprété" edilir yâni bunlardan çeşitli estetik versiyonlar çıkarılır." (2012: 318) diyen Erol'a göre; yakın zamanlara kadar kadının iffeti çarşaf ve peçe ile ifade edilirdi; bugün tesettürün muadili ise; dünya modasını inkâr etmeksizin, göze çarpmak ve tahrik etmek gibi sefil maksatlardan münezze olarak, edepli kılıkta gezmektir. "Bugünün kadını çarşaf diye kendi şahsiyetine bürrünü, peçe diye kendi vakârını yüzüne çeker." (2012: 318) diyen Erol'un hâlde setri öne çıkardığı anlaşılmaktadır. Sağlam bir şahsiyet ve vakarın kişiyi esas koruyucu rolüne dikkat çekmektedir. Dünya modasını inkâr etmemek ise; moda'yı günü gününe takip etmek ve sürekli olarak ona uymak anlamında kullanılmamıştır. Bu, sıra dışı bir kılıkta gezmek ve var olan, yaygın giyim şekline, dikkat uyandırma niyetinden uzak olarak riayet etmek demektir. Çünkü Erol, moda gibi geçicilik ve tatminsizlik üzerine kurulu cereyanları zararlı bulmaktadır. "Moda ve Ahlâk" yazısında moda hakkında "ne sebepten çıkar, niçin kâh uzun kâh kısa sürer, sonra değişir? (...) Kitle psikolojisinin karanlık dip köşesinde gizlenmiş iç güdülerin bir takım çapraşık manevralarından doğmuş benzer modalar. Âdeta hâmile kadınların aş yermesini hatırlatır mânâsız isteksizlikler, mânâsızdan da münâsebetsiz istekler." (2010b: 380) demektedir. İstikrarsızlık ve tüketim üzerine kurulu anlayış, Erol'un kâmil insan anlayışına da aykırıdır. O anlatılarında da öne çıkardığı şekilde kişinin dış formasyonu ile değil, iç formasyonu ile ilgilenmektedir. Manevi tatminin sağlanması ve mutmain bir ruh hâlinin istikrarı kıymet verdiği meselelerin başında gelmektedir.

Erol'un özellikle dış görüntü açısından fikirlerinde Batı'dan aldığı eğitimin etkisi aranabilir. Çünkü çarşaf yerine daha kullanışlı bir giyim tarzında, Batılı bir düşünce biçimi olan pozitivism merkezli faydacılığın özelliği düşülebilir. Modern Türkiye Cumhuriyeti'nin getirdiği değerlerin başında kadını toplum hayatına daha fazla dâhil

⁷ Gürsoy felsefesinde ve Erol'un fikrî dünyasında içkin ögenin önemi vurgulanmakla beraber aşkın öge de vazgeçilmezdir. Gürsoy'a göre; ahlâki alanda "Bir tarafta kendini bilinçle temellendiren, özgürlük ve sorumluluk hâli var, bir ahlâk kişisi var. Diğer tarafta da kendisine doğru yönelinen bir ödev, bir değer var." Sadece ödev, norm ve değer olduğu ama özgür bir kişiliğin olmadığı durumda ahlâkîlik yoktur. Yani içkin ögenin sıfırlandığı aşkın ögenin mutlaklaştırıldığı durumda ahlâkîlikten bahsedilemez. Çünkü orada ahlaki özne yoktur. Sadece ahlâki özne varsa, fakat aşkın öge sıfırlanmış ise, burada da ahlâkîlik yoktur. Dolayısıyla "iki şeye mutlak mânâda ihtiyacımız var. Biri, değerler ve ödevler alanı, diğeri de özgür ve bilinçli bir sorumluluk anlamında ahlâk kişisinin kendisinin alanı" (2015: 13). Erol'da ahlaki olanda aşkınlığın gerekliliği; "Edepli olmak tam mânâsıyla temiz, hak bilir, gayretli ve fedâkâr olmak, içten ve dıştan özenerek kuvvette güzellikte ideale ulaşma yolunda şaşmadan uygun bâzı fazilelerden aldığına göre, Türk'ün, İslâmiyet'le mayalanmış varlığı da edep kaynağından beslenir." (2010b: 206) sözlerinden de anlaşılabilir. Çünkü o, kişinin iradesini, sorumluluğunu, bilinç düzeyini öne çıkarmakla beraber aşkın olanı da edep kavramı çerçevesinde ahlak anlayışına dâhil etmektedir. Edep; İslami ve tasavvufi bir kavramdır. Kişiyi değerler alanını işaret etmekle beraber onun iç dünyasını da tanzim eder.

etme çabası vardır. Cumhuriyet'in getirdiği değerler ile geleneği dönüştürme ve kadın açısından daha uygulanabilir kılma çabası söz konusudur. Bu nedenle Cumhuriyet sonrası yenilikçi hareketler atılım merkezlidir. Safiye Erol bir anlamda bu yeniliklerin kadın kısmında durarak daha dışa dönük, aktif, kimlik sahibi kadının toplum içinde 'insan' olmaktan kaynaklı doğal haklarının korunmasını istemekte ve giyimden, ev işine kadar mevcut durumlarının iyileştirilmesinden yana olmaktadır.⁸

3. ANNE OLARAK KADIN, AİLE VE İSLAMİYET'TE KADIN

Ev hanımı olmak, evinde oturmak, ev işi yapmak, eşine hizmet etmek gibi sonradan verilen ve bir yazgı hâline gelen ritüeller bir kadının istencine bağlı olarak değişebilir. Ancak annelik biyolojik bir yazgıdır ve seçip seçmeme şansı anne olup olmama ihtimalini belirlerken; anneliği yine kadın(lığ)ın doğal sınırlarında tutmaya devam eder. İnsanlığın en köklü bilinçdışı birimlerinden birini oluşturan anne; psikoloji ve psikanalizin en önemli inceleme nesnelere biridir. Jung anne arketipinin özelliklerinin "annelik" ile ilgili olduğunu belirtmektedir. Annenin aydınlık ve karanlık yönlerini belirten Jung'a göre bu olumlu özellikler; "dişinin sihirli otoritesi; aklın çok ötesinde bir bilgelik ve ruhsal yücelik; iyi olan, bakıp büyüten, taşıyan, büyüme, bereket ve besin sağlayan; sihirli dönüşüm ve yeniden doğuş yeri; yararlı içgüdü ya da itki"dir (2012: 22). Erol için annenin karşılık geldiği anlam değerine bakıldığında, bilgelik ve ruhsal yücelik kaynağı; bakıp büyüten, gelecek nesle şekil veren iyi anne arketipinin özelliklerine sahip olduğu anlaşılmaktadır. Hz. Hacer'in anlatıldığı tefrikada onun çöle atılmakla "yuvadan, kocadan, çocuğunu selâmette büyütmek emniyetinden mahrum kal"diğini belirten Erol, "erkeğin kahramanlığı bir çeşit, kadının başka çeşit" diyerek kadının tarihteki yapıcı rolüne yer vermektedir. Buna göre; "Erkek çığır açar, devlet kurar, kitleleri idâre eder, kadın, gelecek kuşakları kalıba döker" (2013: 19). Bu ayrım, kadını hane içinde çocuk bakımıyla sınırlayan ve onu sadece doğanın alanına hapseden bir bakış açısı olarak değerlendirilmemelidir. Yazar, kadını "salt bir taşıyıcıya; erkeğin canlı tohumunu barındırıp besleyen cansız toprağa indirge"mediği (Berktaş 2012a: 10) gibi onu "tarihin yapımına etkin olarak katılan özne" (Berktaş 2012b: 21) olarak tasavvur etmiştir. Çünkü kadının gelecek kuşakları kalıba dökmesi, uygarlığın inşasında kadına esas bir mevki yüklemektedir. Geleceğin inşasında etkin ve birincil rolü olan kadının rolünün "kahramanlık" olarak adlandırılması da anneliğe yüklenen anlam değerini ortaya koymaktadır.

Kadın ve aile birbiriyle ilişkili konulardır. Aileye hangi cihetten önemin verildiği, kadının da söz konusu müessesede pozisyonunun belirlenmesi açısından önemlidir. Evlilik, annelik, boşanma, cinsellik, ev işi gibi birçok mesele bu konu çerçevesinde

⁸ Erol anlatılarında kadının sosyal hayat içerisindeki rolünün ne kadar etkin olduğu hatırlanabilir. Anlatılarda merkezi kişi hüviyetindeki kadının muhakkak eğitimli veyahut meslek sahibi olduğu, yurt dışında okuduğu ya da öğrenim için Avrupa ülkelerine gönderildiği (tıpkı Erol gibi) ve toplumda faal rolleri olduğu; toplum için fayda düsturunu bir prensip olarak hayatının merkezine yerleştirdiği görülmektedir.

kendine yoğunlukla yer bulmaktadır. Erol, aile kavramını ele alırken cemiyetin huzuru ve şehvetin kontrol zarureti üzerinde durmaktadır. Aynı zamanda sosyolojik tespitlerde bulunarak genel ahlak meselesini şöyle hülâsa etmektedir:

İnsanlıkta ilk cinâyet. Hâbil-Kâbil rivâyeti, cinsî ihtiras motifine dayanır ve alınması gereken ilk tedbirin seksüel istekleri bir düzene sokmak, bir disipline bağlamak olduğunu ispat eder. Bu tedbir, sosyal hayâtın temelidir, nitekim anayasamız, devletin âileye dayandığını açıklar. Bütün kânunlar her şeyden evvel âile müessesesini korumak endîşesi üzerine binâ edilmiştir. Yalnız ne var, siyâsî inkılâplarla devlet kendisi istihâleler geçirir, sosyal orantılar modern ölçülere ayarlanırken âile müessesesi, semâvî dinler üslûbunda nasıl binâ edilmişse öylece kaldı. Modern âile diye bir şey yoktur, varsa eğer âile değildir, başka türlü bir organizmadır. Âile, beşeriyete çok pahalıya mâlolan öyle bir şaheserdir ki uzay açan atom çağında bile onun kılma dokunulamıyor (2010b: 400-401).

Cinsel isteklerin bir düzene sokularak aile birliğinin sağlanması, toplumsal yapının kurulmasında kişiler arası rollerin belirlenme biçimi, Sigmund Freud'un uygarlık konusundaki görüşlerini akla getirmektedir. Freud'a göre; "Uygarlık açısından, cinsel yaşamın kısıtlanması eğilimi, uygarlık çevresinin genişletilmesi eğilimi kadar açıktır. Daha ilk uygarlık aşaması olan totemizmde, cinsel nesne seçimindeki ensest yaşağı, insan cinsel yaşamının tarih boyunca maruz kalmış olduğu en esaslı sakatlanmayı beraberinde getirmiştir" (2011: 47).⁹ Erol'un cinsel arzuların bastırılmasıyla meydana gelen ruhsal bozukluğu Freud gibi "sakatlanmak" şeklindeki ifadesi, ayrıca seksüel istekler nedeniyle çatışma yaşayan bireyin birtakım komplekslere maruz kaldığının izahı, doğrudan Freud'un görüşlerine yapılan göndermelerdir. Psikanalitik terimler üzerinden açıklamalarına devam eden yazar, yüzyıllardır aile yapısına dokunulmama nedenini şöyle açıklamaktadır:

Bir sosyal yardım kaynağı işletmeye açılma yine âilenin yokluğunu gideremez de ondan. Her nîmetin bir külfeti olduğu gibi cinsî isteklerin de pek sıkı bir zapt ü rapt altına alınması menfî neticeler getirmedi değil, tez elden kompleksler rofulmanlar boy verdi, şu meşhur Ödip, içdiş, daha bilmem ne kompleksleri. İnsanlar cemiyeti olarak selâmeti bulmak uğruna fert olarak yer yer ruhtan sakatlandılar, sâfiyetlerini kaybettiler, riyâcî oldular ve hayâtiyet bakımından zayıf düştüler. Zira müstebit tabiat da kendini fazla târiz ettirmez, fenâ çarpar, mitoloji tanrıları gibi kendini inkâr eden silkelere, zavallı bir karikatür hâlinde yere patlatır. İslâmiyet bu dâvâyâ âhenkli çözüm getirmişti. Şehvet, İslâmiyetin ilk kuruluşunda asla ayıplanmazdı, hatta yokluğu bir hastalık ve anormallik sayılırdı, fakat başıboş bırakılmaması şart koşulurdu. Gençler erken evlendirilirdi. Boşanma kolaydı. Hâsılı dînimiz cemiyet- tabiat sentezini başarmıştı. Sonraları sistem bulandı. Dünya bir çilehânedir dediler; gülmek günah, sevinmek günah, yan baktın

⁹ Alıntının devamında Freud şunları demektedir:

"Tabu, yasa ve âdetler ile, hem erkekleri hem kadınları etkileyen yeni kısıtlamalar getirilmiştir. Bütün uygarlıklar bu alanda aynı derecede ileri gitmez; toplumun ekonomik yapısı kalan cinsel özgürlüğün miktarını da etkiler. Burada uygarlığın, kendi kullanımı için cinsellikten büyük miktarda ruhsal enerji çekip alması gerektiğinden, ekonomik zorunluluğun gerektirdiği şekilde hareket ettiğini biliyoruz. Uygarlığın cinsellik karşısındaki bu tavır, bir diğerini sömürsü altına almış bir kabile ya da toplum katmanının tavrı gibidir. Ezilenlerin ayaklanmasından duyulan endişe en sıkı tedbirlerin alınmasına yol açar" (2011: 47).

günah, şaşı baktın günah dediler. Böyle bir keşiş atmosferi içinde üç zümre belirdi: riyakâr sünepeler, dik kafalı âsîler, sinik sefihler (2010b: 401).

Erol, modern çağda özellikle adı konulan komplekslerin çözümünde ve cinsel arzuların bastırılmasıyla kişinin türlü sorunlarla karşılaşma ihtimalinin önüne geçmede asrısaadet uygulamalarını örnek göstermektedir. Bir nevi uygarlığın dayatmasıyla engellenen dürtülerin meşru düzlemde ve uygun koşullarda kendini var kılma gerekliliği söz konusudur. Bu da yazara göre ancak İslami olanı uygulamakla mümkündür. Ayrıca cinselliği fitratın tabii bir sonucu olarak gören Erol; "Aşk Arifesi" adlı yazısında "*Cismânî arzu "müthiş bir kötülüktür" fikrine katılmam. Madde ve tabiat seviyesidir, normal bir hak hatta bir boyun borcudur. Ancak Eflâtun'un dediği gibi "Kendiliğinden ne güzel ne çirkindir. Yüksek bir şekilde sevmek bilindiği takdirde güzel, utanma verecek sûrette sevilirse çirkindir."* (2010b: 318) demektedir. Erol için âşığın "*cisimle tatmin oluşu geçici bir durak*" olmakla beraber (2010b: 325) bu doğal güdünün inkârı ve sürekli olarak bastırılması durumu, "*ruhtan sakatlan*"ma, "*sâfiyet*"i "*kaybet*"me, "*riyâcı ol*"ma, "*hayâtiyet bakımından zayıf düş*"me tehlikesini ortaya çıkarmaktadır. Bu sorunların çözümünde ise İslamiyet'in ilk dönemlerinde olduğu gibi şehvetin ayıplanması yerine başıboş bırakılmaması; erken evlendirilme, kolay boşanma gibi imkânların sağlanması gerekmektedir.

Erol'un *Çölde Biten Rahmet Ağacı* adıyla bir araya getirilen yazıları; 04.01.1962 - 03.02.1962 tarihleri arasında bir ay süreyle *Yeni İstanbul* gazetesinde tefrika edilmiştir. Peygamberlerin hayatlarından belli bölümlere değinilen eserde kadının yer alış biçimi dikkat çekicidir. Özellikle Peygamber eşlerinin anlatıldığı kısımlarda kadın odaklı tasvir ve tahlilin yoğunlaşması, kadınsı duyarlılığın hem konu hem de üslup açısından belirginlik kazanmasını sağlamıştır. Örneğin "Ezelden Sâdık Olanlar"da anlatıcı; Hz. Hatice'yi üçüncü tekil şahıs üzerinden değil; üçüncü çoğul iyelik ekiyle "*Hatice Annemiz*" olarak sahiplenmiş ve daha yakın bir konum üzerinden onu tasvir etmiştir. Onun "*Sahrâ'da bir kervanın yanı sıra hızlı yürüyen yolcuya gözünü kapır*" diktan sonraki hissedişlerini; "*Kendi kalbinin o adımların vezniyle attığını sezdi. Yolcunun yüzünü bile seçememişti uzaktan. Neler olduğunu o anda kendi bile anlamamıştı ama olan olmuştu, Hatice Annemiz öte tarafa kaynamış gitti. Can cana bağlandı.*" (2013: 61) şeklinde anlatmıştır. Projeksiyonun kadın üzerinden tutulması; kadının ilgi alanına giren durumların ve özellikle duygusal değerlerin anlatıya dâhil olmasını sağlamaktadır. Ayrıca Erol'un peygamberlerin eşlerini, annelerini anlatırken günümüz kadınının sorunlarına ışık tutması yüzyıllar arasındaki mesafeleri kadın merkezinde eritmekte, kadına daha evrensel bir yaklaşım tarzını ortaya koymaktadır.

Mehmet Çavuşoğlu; Erol'un "*peygamber anneleri*"ni yazmak gibi bir tasavvuru olduğunu söylemiştir. "*Bir Budha'nın, bir Hazret-i İsa'nın, bir Hazret-i Mûsâ'nın, bir de Hazret-i Peygamber'in annelerini...*" (Açıkgöz 1984; Açıkgöz 2002: 21) yazma arzusunda olan Erol'un bu düşüncesinde de kadın merkezli bir anlatım gerçekleştirme söz konusudur. *Çölde Biten Rahmet Ağacı* kadını, İslami çizgide anlamak bakımından

önemlidir. Erol'a göre; "Ama ister Âmine Hâtun ister Hafice anamız olsun şurası muhakkak ki, ilk mümin olmak saâdeti kadınındır. Resûlullah derecesinde kadını anlayan, seven, ona karşı mürüvvetli ve hürmetli olan bir dehâyı yeryüzü bir daha görmedi" (2013: 35). Erol'un bu ifadelerinin geçtiği yer dokuzuncu tefrika olup başlığı "Kadınlar"dır. Bu tefrikada kadının sorunlarının çözümünde İslami yaşayışın önemi belirtilmekte, Kur'an-ı Kerim'den ayetler delil olarak gösterilerek özellikle erkekler uyarılmaktadır. Nisâ suresi 34'teki "Erkekler kadınların koruyucusudurlar. Çünkü Allah onları üstün kılmıştır. Zira onlar mallarından sarf ederler. İyi kadınlar itâat edicidir." (2013: 35) cümlelerini alıntılaman Erol, "Ne yazık içtihat kapıları kapanmış. Belki günün birinde Hak erenlerden bir müçtehit gelir ve yukarıdaki âyetlere şöyle bir tefsir verir." (2013: 35) diyerek kendi tefsirine yer vermiş ve günümüz erkeğinin kadına muamelesini şöyle örneklendirmiştir:

"Kadınla erkeğin münâsebeti, Tanrı buyruğu ile değişe değişe deveran eden sosyal, politik ve ekonomik şartlara göre iki cins arasında en sağlam uzlaşmayı temin edecek tarzda ayarlanmalı; her hâl ü kârda erkek civanmertlikle kadın yumuşak başlılığı ile hareket etmelidir". Zihnimde türlü şeyler kurmaya mecbur kalıyorum, çünkü zamânımızın tablosu şudur: Erkek kadına diyor ki: "Ben seni besleyemem, hayat müşterek, sen de çalış, eve para getir. -Peki. -Akşamları işten dönünce ortalığı temizle, yemek pişir, ütü yap.. -Peki. -Aman çocukları ihmal etme sakın, küçük öksürüyor, büyük de gâliba okuldan kırık not getirecek. Sen bunun derslerini kontrol etmiyor musun, Allahaşkına?.. -Peki. -Bana bak, ben erkeğim, bana âhret suali sorma. İstersem şer'î nikâhla senin üstüne ortak getiririm, âyet-i kerîme var.. Erricâlû kavvâmün..." vs (2013: 35-36).

Erol, kendi tefsiri olan ilk cümlesinde kadınla erkeğin arasındaki ilişkinin bir düzene oturması için bir teklifte bulunmaktadır: Tanrı'nın emri ve sosyal, politik, ekonomik şartlara göre iki cins arasında en sağlam uzlaşmaya varılması. Burada ölçüt erkeğin mert, yüce gönüllü kadının da yumuşak başlı, uysal davranmasıdır. Dolayısıyla hem dinî hükümler önemsenmekte hem de çağa uygun düzenlemelere açık olunması gereği belirtilmektedir. 1962'de kaleme alınan metin günümüze de ayna tutmakta ve çalışma zaruretinde olan kadının aynı zamanda ev işi, çocuk ve eş arasında sıkışmış rollerini akla getirmektedir. Yazar, sosyal ve ekonomik şartların etkisiyle toplum hayatında etkin vazifeler yüklenen kadının konumunda gelişen değişmelere karşın ev içi vazifelerinin eski düzene göre devam etmiş olmasını insaf sınırları dışında görmekte ve erkeklere hitaben şöyle demektedir:

Olmadığı ağalar... Ben sizin müslümanlığınızdan bir şey anlamadım, kusurda kalmayın sûre-i Nisâ 19: "Aldığımız kadından hoşlanmadıysa bile onunla güzel geçinin. Belki Allah sizin nefret ettiğiniz bir şeyi hayırla doldurmuştur."

Nisâ 21: "Boşadığınız kadından, evvelce ona vermiş olduğunuz malı zinhar geri almaya kalkmayın. Nasıl alabilirsiniz ki, siz onunla bir vücut olmuş, gönülden gönüle alıp vermişsiniz." (...)

Çok şey var söyleyecek. Resûlullah erkek için zevcelerine eşit muâmele yapmak husûsunda kendilerine güvendikleri taktirde dört kadına kadar izin vermişti. Kadın ise asla aynı zamanda iki erkeğin olamazdı. Bu noktada zannederim sâdece doğacak çocuğun nesebi garantisini değil, kadının kendine has nezâketi de gözetilmisti. Eğer dünya kadınları

Resûlullah'ın kadınlık şiiiriyetini ve analık devletini nasıl teşhis etmiş olduğunu bilselerdi her şeyi bırakır onun sevâsına düşerlerdi (2013: 36-37).

Erol ayet ve hadisler üzerinden, İslami emirlere layığınca uyulduğu takdirde kadınların zulme maruz kalmayacağını düşünmektedir. Erol'un İslam'da kadınların çok eşli olmaması durumunu sadece doğacak çocukların neseplerinin karışmaması lüzumu üzerinden değil "*kadının kendine has nezâketi*" çerçevesinde yorumlaması, kadına gösterilmesini arzu ettiği ihtimam nedeniyledir. Bu hassasiyet Erol'un kadınları değerlendirme biçiminde belirgindir. Onun "*Olmadı ağalar...*" ifadesi; üç noktanın tesiriyle de gerçekleşen uzatma ile sitem ve meydan okuma anlamlarını içermektedir. Böylelikle Erol erkeklerin kadınlara karşı daha nazik ve vicdanlı olması gerektiğini bir ihtarla belirtmiş olmaktadır. Hz. Muhammed'in duyarlılığının dile getirilme nedeni ise İslam'da kadına gösterilen muamelenin esasında nasıl olduğunu örnek bir şahsiyet üzerinden ifade etme amacıyladır. Böylelikle aile kavramına gösterilen ihtimamın kadın meselesinden ayrı değerlendirilemeyeceği görülmektedir.

Erol, yazılarında birçok defa Hz. Muhammed'in örnek karakterine vurgu yapmaktadır. İdeal evliliğin gerçekleşmesinde kadının muhatabında Peygamberin vasıflarına benzer özellikler bulmasının etkili olduğunu söylemektedir. Ona göre; "*Sâdece nüfus kayıtları ile değil hakikaten ruhları ile müslüman olan kadınlar bilerek veya bilmeyerek eşlerinde Peygamberimiz(in) vasıflarının izlerini ararlar, buldukları nispette mesut, bulamadıkları nispette bedbaht olurlar. O vasıflardan nişâne taşımayan birinin eline düşmüş bir kadın kazâya uğramış sayılır.*" Bu durumda kadın "*Her ne pahasına olursa olsun kendisini koparıp geri almaya mecburdur*" (2013: 48). Dolayısıyla Erol; İslami yaşayış ile ideal evlilik arasında bir ilişki kurmakta; inanan bir kadının ilişkisinde "*mesut*" ya da "*bedbaht*" olma durumunu bu ölçüt üzerinden değerlendirmektedir. Bu anlamda erkekleri de uyarmakta ve onlara; "*Müslüman erkekleri de Peygamberimizin vasıflarını kendi özlğinde mertçe kahramanca gerçekleştirmenin ulvî mahkûmiyeti altındadırlar. Bu kânun İslâm âleminde dünyalar durdukça değişmez.*" (2013: 48-49) demektedir. Böylelikle Erol'un yazılarında iki yönlü bir karakter iyileşmesinin ve uyumun gerçekleşmesinde dinî referansların ne kadar önemli bir yer tuttuğu anlaşılmaktadır.

SONUÇ

Erol'un fikir dünyasında kadının yer alış biçimi sosyal, dinî, iktisadi, kültürel ve birçok boyutuyla beraber görünür olmaktadır. Türkiye'nin modernleşme sürecinde kadının geçirdiği iç ve dış formasyonlar üzerinde durulmakta ve "kadının cins olarak problemleri" dile getirilmektedir. Kadının anne, eş, ev ve iş kadını gibi çoklu kimlikleri arasında yaşadığı çatışmaların neden olabileceği olumsuzluklardan bahsedilmekte ve erkeğin hem insani hem de dinî açıdan kadının yükünü hafifletmesi gereği vurgulanmaktadır. Kadın, değişik rolleriyle ele alınırken bütüncül bir yaklaşım sergilenmekte, söz konusu roller arasındaki ilişkiler ortaya konulmaktadır.

Erol'un kadın haklarını öne çıkaran tavrı ve adil iş bölümünü savunması kadını iş ve toplum hayatına daha fazla dâhil eden modern hayatın da bir gereğidir. Onun yazılarında, İslami açıdan hakları korunan ve Cumhuriyet döneminde Atatürk tarafından birçok hakkı doğrudan verilen kadın için ortaya konulan mücadele; tabii olarak hak isteme değil, var olan hakların düzeltilmesi, çağın gerektirdiği biçimde reforme edilmesi şeklindedir. O, kadını ve kadına dair meseleleri etik, insani ve dinî çerçeveden yorumlarken feminist bir duyarlık sergilemekte; kadından yana iyileştirmelerin yapılması lüzumunu dile getirmektedir. Tabiat, ontolojik itibarıyla hem kadını hem erkeği anlamaya çalışan Erol, iki cinsin de insan olma bakımından ayrım görmemesi gereğini savunmaktadır.

Yazılarında daimi olarak çözüm odaklı olan Erol; tekliflerini öneri, sitem, ikaz olarak çeşitli üslup tarzlarında dile getirmiştir. Kadının çalışma hayatı, ev işi, annelik, cinsellik, moda, aile gibi konulara yazılarında yer veren Erol, sadece düşünsel sahada görüşlerini ortaya koymamış; ulusal ve uluslararası birçok alanda bilfiil kadın hakları için çalışmalarda bulunmuştur. Onun aile birliğine verdiği önemin kadın duyarlığından ayrı değerlendirilmeyeceği görülmektedir. Kadın giyimini etik ölçütler üzerinden yorumlayan Erol'un bu bakış açısında ise "edep" kavramı öne çıkmaktadır. Tasavvufi bir kavram olan edep; ahlaki bilincin bir irade ve teyakkuz sonucu belirmesi, yazarın ahlak anlayışında aşkın ve içkin öğelerin birlikte yer aldığı göstermektedir. Fikrî yazılarında mütefekkir, kadın sorunlarının çözümü için İslami yaşayışın özellikle asrısaadet uygulamalarının önemini belirtmekte, Hz. Muhammed'in davranışlarını örnek olarak göstermektedir.

Böylelikle Türkiye'deki kadın çalışmaları yazımında Safiye Erol'un kaydettiği yerin önemi anlaşılmalı; tarihsel süreç ve fikir alanında sanatkârın yazı ve eylemlerinin karşılık geldiği anlam alanları tespit edilmektedir. Batı'dan aldığı eğitimin ve Türkiye'nin modernleşme sürecindeki paradigmanın etkisi, öte taraftan mensubu bulunduğu kültür dünyasının içerdiği dinî ve millî değerler, sanatkârın özgün bir sentez fikrine ulaşmasına imkân tanımıştır. Buna göre toplumsal hayatın içinde, aktif, kimlik sahibi olan kadın; aynı zamanda yeni nesle şekil veren bir anne, hakları koruma altına alınan ve nezaketle davranılması lazım gelen bir eş, edepli bir giyim içinde olması gereken ve "*hakikaten ruh[u] ile müslüman olan*" bir ferttir.

KAYNAKÇA

- AÇIKGÖZ, Halil (1981), "Dr. Emel Esin Hanım ile Safiye Erol Üzerine Türk Edebiyatı Vakfı'nda yapılan mülakat", Kasım 11, *Açıköz'ün özel arşivinden*.
- AÇIKGÖZ, Halil (1984), "Prof. Dr. Mehmed Çavuşoğlu ile Safiye Erol Hakkında Mülakat", Şubat 23, *Açıköz'ün özel arşivinden*.
- AÇIKGÖZ, Halil (2001), "Hâtıraların İçinden Safiye Erol'un Yazı Dünyası", *Kubbealtı Akademi*, Yıl 30, S. 4, 80-88.

- AÇIKGÖZ, Halil (2002), "Safiye Erol'un Kendi Kaleminden Hayatı", *Kubbealtı Akademi*, Yıl 31, S. 4, Ekim, 13-22.
- AÇIKGÖZ, Halil (2003), "Safiye Erol'un Kendi Kaleminden Hayatı (2)", *Kubbealtı Akademi*, Yıl 32, S. 2, Nisan, 15-22.
- BEAUVOIR, Simone de (2010), *Kadın "İkinci Cins" II Evlilik Çağı*, 2.b., (Çev. Bertan ONARAN), İstanbul: Payel Yayınları.
- BERKTAY, Fatmagül (2012a), *Tek Tanrılı Dinler Karşısında Kadın. Hıristiyanlıkta ve İslamiyette Kadının Statüsü Üzerine Karşılaştırmalı Bir Yaklaşım*, 4.b., İstanbul: Metis Yayınları.
- BERKTAY, Fatmagül (2012b), *Tarihin Cinsiyeti*, 4.b., İstanbul: Metis Yayınları.
- DAVIDOFF, Leonore (2012), *Feminist Tarihyazımında Sınıf ve Cinsiyet*, 3.b., (Haz. Ayşe DURAKBAŞA), (Çev.: Zerrin Ateşer, Selda Somuncuoğlu), İstanbul: İletişim Yayınları.
- DİNÇER, Duygu (2016), "Kenan Gürsoy'un İnsan Anlayışı: "İnsanı İnsan Kılmak Anlamında Bilmek ve Olmak"", *Hikmetin İzinde Kenan Gürsoy'a Armağan*, (Ed. Fulya BAYRAKTAR), Ankara: Aktif Düşünce Yayınları, 171-192.
- ELİUZ, Ülkü (2011), "Cinsel Kimlik Paniği: Kadın Olmak", *Turkish Studies*, C. 6, S. 3, 221-232.
- EROL, Safiye (2010a), *Kadıköyü'nün Romamı*, 5.b., İstanbul: Kubbealtı Neşriyat.
- EROL, Safiye (2010b), *Makaleler*, 3.b., (Haz. Halil AÇIKGÖZ), İstanbul: Kubbealtı Neşriyat.
- EROL, Safiye (2011), *Leylak Mevsimi*, 2.b., (Haz. Halil AÇIKGÖZ), İstanbul: Kubbealtı Neşriyat.
- EROL, Safiye (2012), "İkinci Etüt: Ken'an Rifâi, Homo Mysticus, Homo Sapiens – Hakîm Adam, Mürşid- Âgâh", *Ken'an Rifâi ve Yirminci Asrın Işığında Müslümanlık*, 7.b., İstanbul: Kubbealtı Neşriyat.
- EROL, Safiye (2013), *Çölde Biten Rahmet Ağacı*, 5.b., (Haz. Halil AÇIKGÖZ), İstanbul: Kubbealtı Neşriyat.
- EROL, Safiye (2014a), *Ülker Fırtınası*, 5.b., İstanbul: Kubbealtı Neşriyat.
- EROL, Safiye (2014b), *Ciğerdelen*, 11.b., İstanbul: Kubbealtı Neşriyat.
- EROL, Safiye (2014c), *Dineyri Papazı*, 4.b., (Haz. Halil AÇIKGÖZ), İstanbul: Kubbealtı Neşriyat.
- FREUD, Sigmund (2011), *Uygarlığın Huzursuzluğu*, 4.b., (Çev. Haluk BARIŞCAN), İstanbul: Metis Yayınları.
- GİLLIGAN, Carol (2017), *Kadının Farklı Sesi Psikolojik Kuram ve Kadının Gelişimi*, (Çev. Duygu DİNÇER vd.), İstanbul: Pinhan Yayınları.
- GÜRSOY, Kenan (2015), *Etik ve Tasavvuf Felsefi Diyaloglar*, 2.b., (Haz. Semih Yücel), Ankara: Aktif Düşünce Yayınları.
- JUNG, Carl Gustav (2012), *Dört Arketip*, 3.b., (Çev. Zehra AKSU YILMAZER), İstanbul: Metis Yayınları.
- KANDEMİR, Feridun (1949), "Ciğerdelen" Müellifi Safiye Erol Diyor ki:", *Edebiyat Âlemi Haftalık İctimâî, Ahlâki, Târihî, Edebî Gazete*, Yıl 1, Nu. 13, 28 Temmuz, 4-5.
- SCHOPENHAUER, Arthur (2014), *Aşkın Metafizigi*, (Çev. Banu KAYNAK), Ankara: Nilüfer Yayıncılık.
- UĞURCAN, Sema (2002), "Safiye Erol'un Makaleleri", *Kubbealtı Akademi*, Yıl 31, S. 2, 73-81.
- TOPRAK, Zafer (1994), "Türkiye'de Siyaset ve Kadın: Kadınlar Halk Fırkası'ndan Arsiulusal Kadınlar Birliği Kongresi'ne (1923-1935)", *İ.Ü. Kadın Araştırmaları Dergisi*, S. 28, 5-13.